

EEN ROTTERDAMSCH TONTINE DOOR MR. H. C. HAZEWINKEL

FRIEDRICH Wilhelm, de „Groote Keurvorst” van Brandenburg, de grondvester van de Pruisische staats-eenheid, bevond zich in 1675 in een lastig parket. Het vorig jaar was de oorlog tusschen Frankrijk en Deutschland uitgebroken en waren zijn troepen samen met die van den Keizer de Elzas binnengerukt. Maar toen kwam de tegenslag: de legers werden over den Rijn teruggedreven en terzelfder tijd kreeg de Keurvorst bericht, dat de Zweden, Frankrijk's bondgenooten, de Brandenburgsche mark bezet hadden. Met den Hollandschen stadhouder Willem III, zijn neef, ontwierp hij in allerijl een gemeenschappelijk krijgsplan tegen de verbonden mogendheden, trok zelf met zijn leger naar het noorden en wist de Zweden bij Fehrbellin te verslaan, Stettin te veroveren, Pommeren te herwinnen en den vijand zelfs tot voor Riga te vervolgen.

Ondertusschen benutte hij iedere gelegenheid om ook ter zee den vijand zooveel mogelijk te benadeelen. Nu bezat Brandenburg geen oorlogsvloot. Daarom ging de Keurvorst gereedelijk in op het aanbod van een Zeeuw, Benjamin Raule, om de Zweden met 10 fregatten onder de Brandenburgsche vlag te bestoken, wanneer hem kaperbrieven verleend werden. In dien tijd n.l. was het volgens heerschende rechtsopvattingen aan particulieren nog geoorloofd alle goederen onder vijandelijke vlag en vijandelijke goederen onder iedere vlag buit te maken ¹⁾).

Deze Raule was in 1634 in Vlissingen uit Vlaamsche ouders geboren. Hij was door zijn ouders voor den handel opgeleid, had in zijn jeugd groote reizen gemaakt en veel van de wereld gezien en vestigde op dertigjarigen leeftijd een handelskantoor in zijn geboortestad, dat hij kort daarop naar Middelburg overbracht. Hij was een gewiekst zakenman en wist het in zijn nieuwe woonplaats spoedig tot fortune en aanzien te brengen, zoodat hij van 1667 tot 1674 deel uitmaakte van de Magistraat. De débâcle van 1672 heeft

1) Dr. R. Schück, Brandenburg-Preussens Kolonial-Politik, Leipzig 1889, I, 79.

hem als zoovele anderen geruïneerd, maar niet ontmoedigd. De inval van de Zweden in de mark Brandenburg bracht hem op het idee zijn geluk te beproeven door het aanbieden van zijn diensten aan den Grooten Keurvorst. Aangezien de berooide toestand van zijn finantiën hem niet toestond met eigen middelen de uitrusting van een kostbare oorlogsvloot te betalen, wist hij eenige bevriende kooplieden voor zijn plannen te interesseeren en maakte uit hun naam den Brandenburgschen gezanten in den Haag de voorwaarden kenbaar, waaronder hij tot kaapvaart tegen Franschen en Zweden bereid was. Wij zagen hoe de Keurvorst dit aanbod met beide handen aangreep. In een brief aan den Engelschen koning d.d. 10 April 1675 om te pleiten voor de vrijlating van twee door de „commissievaarders” naar Dover opgebrachte schepen, schreef hij o.a.: „J'ai donc loué quelques navires et frégattes, auxquels j'ai donné commission de se saisir des navires français et suédois qu'ils peuvent attraper en mer, et les emmener en lieu seur, pour me dédommager en partie des pertes irréparables que ces deux Puissances me causent”.

De onderneming werd met groot succes bekroond: binnen den tijd van 4 weken was het gelukt 21 rijk beladen Zweedsche schepen buit te maken. Maar voor Raule kreeg de zaak een onaangename wending, toen, tengevolge van het opbrengen van 3 Zweedsche schepen naar Hollandsche havens, de Staten-Generaal zich er mee gingen bemoeien, omdat zij internationale verwickelingen duchtten en de Nederlandsche kooplieden, die vaak onder Zweedsche vlag handel dreven, zich in hun belangen bedreigd zagen. Om zich te dekken tegen mogelijke in werking stelling van de plakaten, die kaapvaart van onderdanen met strenge straffen bedreigden, gingen Raule en zijn geldschieters een schijnverdrag met den Keurvorst aan, dat ruim een maand geantidateerd werd en krachtens hetwelk hij hem 10 schepen met een bemanning van 520 koppen voor den tijd van 4 maanden verhuurde. Terzelfder tijd sloten de partijen een nieuw contract, waarbij Raule op eigen risico de uitreeding der schepen op zich nam, maar de buitgemaakte prijzen voor zich kon behouden.

Maar ondanks de protesten van den Keurvorst besloten de Staten-Generaal den 17en April tot teruggave van de Zweedsche schepen en van de ingeladen goederen aan de eigenaars. En de Keurvorst moest bij een persoonlijk bezoek aan Holland beloven de fransche en zweedsche prijzen (buitgemaakte schepen) niet meer binnen de Republiek te verkoopen. Daartoe benoemde hij den 15en Mei Leonard van Grinsveen te Ostende tot commissaris en directeur en Raule tot hoofdcommissaris over de prijzen.

Na zijn vertrek uit Holland gingen de zaken van kwaad tot erger. De Staten vaardigden verscherpte plakaten tegen de kaapvaart uit, waardoor Raule, die het van de opbrengst der buitgemaakte prijzen hebben moest, in finantieele moeilijkheden raakte. Maar de Keurvorst liet zijn helper niet in den steek, benoemde hem tot zijn Raad en stelde hem een bedrag van 10000 Thaler ter beschikking in assignaties op de hollandsche subsidiegelden (waarop hij later geen betaling bleek te krijgen), ter vergoeding van de schade door hem geleden ten gevolge van de maatregelen der Staten-Generaal. Toen Raule desondanks geheel aan den grond zat en bovendien bedreigd werd met een gerechtelijke vervolging wegens zeeroof, was het weer de Groote Keurvorst, die hem uit den brand hielp. Na de overwinning bij Fehrbellin, die het tooneel van den strijd naar de Oostzeekust verlegd had, vatte deze het plan op, om de krigsbedrijven te land van de zee uit te ondersteunen. Weer sloot hij een contract met Raule betreffende de huur van 4 schepen en verleende hem een voorschot, dat het hem mogelijk maakte met zijn schuldeischers tot een vergelijk te komen en de vrije beschikking over zijn schepen terug te krijgen. Dit was voor Raule het begin van een roemrijke loopbaan. Hij organiseerde een Brandenburgsche zeemacht, werd in 1677 bevorderd tot Ober-direktor in Seesachen en in 1681 zelfs tot Directeur-generaal der marine. Zweedsche schepen werden opgebracht, de kusten geblokkeerd, troepen-transporten vervoerd, belegeringen van zeeplaatsen ondersteund en slag geleverd in samenwerking met de Deensche vloot. Maar door dit alles had hij zich den haat van de Staten-Generaal op den hals gehaald, die Brandenburg als opkomende zeemogendheid tot

elken prijs in zijn groei wilden belemmeren en al het mogelijke deden om een vergelijk tusschen Raule en zijn schuldeischers te beletten. Zijn assignaties op de Staten kon hij als waardeloos beschouwen: den 30en Maart 1676 schreef hij aan den Keurvorst: „Ick en kan U.C.V.D. mede niet onbekent laten te demonstrenen, hoe dat de Heeren Staten van Zeelant niet alleen hebben ront afgeslaegen de betaeling van 60.000 fl. door U.C.V.D. op desselfs subsidien mij geassigneert, maer daer neffens apsolut gerefuseert de voorst. somme te laeten voor mij vallideren tegens de heeren van Walger en de Oostindische compagnie, bij welck refus de voors. Staten van Walger en compagnie mij hebben doen citteeren dat ick haer Ed. zoude hebben te voldoen in 24 uuren op peene van corporele executie en mij gevangen te nemen”.¹⁾

De verhouding met de Hollanders werd er niet beter op, toen Raule den Keurvorst voor zijn veelomvattende handels- en koloniale projecten wist te winnen. In Mei 1679 schreef hij aan deze: Da Ew. Chf. Dl. versichert sein sollten, dasz alle Streitigkeiten beigelegt werden und der generale Friede etzliche Jahre währen sollte, würde ich grosse Schiffe bauen und meinen Sachen einen ganz anderen Cours geben und mich zu einen Male auf die Negotien nach Guinea, Grunland, Strasse Davids, den Häringsfang und da ich sonst vermeine den besten Vorthail zu thun, legen”.²⁾

Maar zijn eigen onderdanen leverden den Keurvorst al heel slecht materiaal voor de doorvoering van zijn plannen; waar het op moed en ondernemingsgeest aankwam waren alleen Raule's landgenooten bruikbaar. Zoo kwam het dan ook, dat de eerste onder bescherming van den Keurvorst ondernomen Afrikaansche expeditie geheel op kosten en risico van den directeur-generaal der marine en van zijn hollandsche vrienden op touw gezet werd. De Staten-Generaal zonden onmiddellijk een protestnota aan den Keurvorst, waarop deze kalm antwoordde, dat juist hollandsche geleerden de stelling verkondigd hadden, dat het natuur- en volkenrecht vrijheid van handel en scheepvaart in de openbare

1) Schück I, 91.

2) Schück, I, 138.

zee en de daaraan gelegen kusten meebracht. Hij was van plan de West-Indische compagnie rustig in het bezit te laten van hare nederzettingen doch verwachtte van zijn kant ook, door de Hollanders, met wie hij in goede nabuurschap wenschte te leven, ongemoeid te worden gelaten. In hun antwoord preciseerden de Staten-Generaal hunne bezwaren: het octrooi van de West-Indische compagnie bracht alleen mee, dat hun onderdanen het drijven van handel binnen haar territoir verboden was; vreemde naties echter werden slechts geweerd in de gebieden, die de Compagnie door aankoop verworven had. De Keurvorst moest zich er alleen voor hoeden, in te gaan op de voorspiegelingen van diegenen van hunne onderdanen, die – dit sloeg op Raule – de privileges trachtten te ontduiken door zich in vreemden dienst te begeven.

De eerste expeditie liep door de onverzoenlijke houding van de West-Indische Compagnie op een mislukking uit: het schip het „Wappen von Brandenburg”, werd door de bezetting van het hollandsche fort St. George del Mina geconfiskeerd en de „Moriaan” keerde onverrichter zake terug. De eenige winst, die te boeken viel, was het sluiten van een handelsverdrag met negerhoofden in de buurt van de kaap Tres Puntas.

In Holland heeft de tijding van deze pseudo-Brandenburgsche expeditie hevige ontstemming gewekt. Men kon niet dulden, dat een met de West-Indische Compagnie concurreerende handelonderneming, die met hollandsch geld, hollandsche schepen en hollandsche bemanning gedreven werd, zich onder dekking van een vreemde vlag binnen het gebied van het Compagniesoctrooi vertoonde om de welvaart en het prestige van de toch al niet florissante Compagnie te ondermijnen. Dat ondervond aan den lijve Jan Pedy, een Rotterdamsch koopman, die voor een bedrag van 10.000 Rthlr. in de boeken van de Brandenburgsche Compagnie gecrediteerd stond¹⁾ en daarom door den Keurvorst tot Marineraad was benoemd. Den 26en December 1681 schreef hij aan Friedrich Wilhelm, dat de zaak de gemoederen hier te lande zoo verbitterd had, dat het plebs tot allerlei dreige-

1) Schück II, 71.

menten overging, zoowel hem als den factor Gillis Royaart te Vlissingen in hunne huizen wilde overvallen en gevangen nemen en dat men getracht had de keurvorstelijke kapiteins te pressen, in geen anderen dan hollandschen dienst te treden. Om niet in ernstige moeilijkheden te geraken waren Royaart en hij dan ook zeer tot hun spijt gedwongen af te zien van de eer, om den keurvorst te dienen.¹⁾

De brief (die ons alleen in een duitsche vertaling bekend is) eindigt er mee, den Keurvorst geluk te wenschen, dat hij bij al dien tegenslag iemand als Raule tot zijn beschikking heeft, „van wien Gij weet, dat hij een man is, zooals men, de duivel hale mij, hier niet vele vindt; want hij is een van hunne beste regenten geweest, die uitstekend op de hoogte is van hun sterke en zwakke zijden en hun regeeringsmethoden; hij is een man, van kindsbeen af opgegroeid in handel en zeevaart, die, wat hij eenmaal heeft aangepakt, ook tot een goed einde weet te voeren; matrozen en ondergeschikten mogen hem graag en hij is als geknipt voor de uitvoering van verantwoordelijke opdrachten en desnoods in staat een eskader te commandeeren”.

Solidariteitsgevoel met zijn landgenooten is in dezen brief ver te zoeken. Hij was trouwens zooals wij zullen zien, de eenige Rotterdammer niet, die terwille van eigen gewin de belangen van de West-Indische Compagnie, welke ten slotte ook die van de Republiek waren, tegenwerkte. Eenige maanden te voren, in Augustus 1681 had Raule den Keurvorst geschreven, van dienzelfden Johan Pedy vernomen te hebben, dat de heeren Coymans ²⁾ en Van Belle ³⁾ „so die 2

1) Schück, II, 118.

2) Jean Coymans, zoon van Joan Coymans en Sophia Trip, lid van de Amsterdamsche firma de Wed. Joan Coymans en Voet, agent te Amsterdam van don Juan Barosso del Poso, den houder van het assiente, die in 1679 met de West-Indische Compagnie een contract sloot over de levering van slaven. Zijn neef Balthasar Coymans, weduwnaar van Anna Prins, eenige dochter van den Rotterdamschen brouwer Willem Eeuwoutsz. Prins, was in de tachtiger jaren eenigen tijd als octrooihouder te Cadix gevestigd.

3) Pedro van Belle, broeder van Josua, heer van Waddinxveen en na zijn terugkeer uit Spanje Rotterdamsch Vroedschap van 1676–1710. Pedro was generaal-agent te Amsterdam van het Genueesche handels-huis Grillo en Lomeline geweest, dat van den Spaanschen Koning

principalsten Contractanten mit der Holländischen Compagnie sind und alle Jahr 6000 Sklaven liefern" hem in het geheim hadden toevertrouwd, dat zij niet ongenegen waren met hem, Raule, in plaats van met de Compagnie een contract tot levering van slaven aan te gaan, wanneer de Koning van Denemarken er toe bewogen kon worden, het eiland St. Thomas te verkoopen, ten einde de slaven daar te kunnen importeerén; dat hij, Pedy, Coymans en Van Belle samen in staat waren een kapitaal van f 40.000 te fourneeren en dat, als deze transactie tot stand kwam, de West-Indische Compagnie „totaliter geruinieret" zou zijn¹⁾. De Keurvorst had dus alle reden, om den moed niet te laten zakken.

In 1682 werd de Brandenburgsche Afrikaansche Compagnie opgericht, waarvan de zetel aanvankelijk te Pillau, later te Emden gevestigd was. Zij stond onder beschermheerschapp van den Keurvorst, die tevens de contrôle uitoefende over de 4 bewindhebbers. In datzelfde jaar vertrokken twee schepen met krijgsvolk en vestingbouwkundigen naar de Goudkust, onder bevel van Otto Friedrich von Gröben. Deze tocht slaagde beter dan de eerste. De berg Mamfro bij het dorp Pocquesoe, ten westen van de kaap Tres Puntas, werd in bezit genomen ondanks protesten van de zijde der West-Indische Compagnie, en herdoopt in „Grosze Friedrichsberg"; de Brandenburgsche vlag werd er geheschen en de ingenieurs konden met hun werk beginnen.

Niet zonder ironie vertelt Von Gröben in zijn reisverhaal²⁾ hoe de Hollandsche koopman uit het naburige Axim hem namens den op del Mina zetelenden Generaal plechtig een protestnota kwam overhandigen: „Doen mijn volk sig in orden had geschaart en de keteltrommen en schalmeyen sig lustig lieten hooren, sag ik den heer Ambassadeur den berg op koomen, bekleet met een rooden scharlaken rok, met

octrooi had gekregen om met uitsluiting van anderen slaven in West-Indië in te voeren. Tijdens Coyman's agentschap te Amsterdam was Pedro vertegenwoordiger van het assiente op Curaçao. Vgl. J. H. J. Hamelberg. De Nederlanders op de West-Indische eilanden, p. 71 vlg.

1) Schück, I, 148.

2) Voornaam schepstogt van Jhr. Otho Fridrich van der Greuben, Brandenburgs edelman na Guinea. In: P. van der Aa, Naaukeurige verzameling der gedenkwaardigste zee- en landreysen. Leiden, 1707, p. 69.

doorlugtige silvere knopen, hebbende een seer grooten bos linten op de schouder, alsook op den hoed en aan den degen, gelijk als de oude swaart- of veedervegters pleegen te draagen. Daaronder had hij een leververwig vest, voorts een blaauwe satijne broek aan, een langen groenen draagband met geele franje met een lijfverwige gebreyde gordel om 't lijf. Zijne schoenen waren gestikt en zijne kousen van witte zijde. Agter hem gingen zijne 2 assistenten, bijna in deselfde kleeding. Daarop volgden 8 swarten, die op kleyne uytgeholde olifantstanden een naar en zeldzaam musyk maakten, onder welk aangenaam accoord nog een ander kaarl op een kleyn trommeltje met een krommen haak in de hand daaronder sloeg".

In 1684 werd het gebied van de jonge Compagnie nog uitgebreid met een nederzetting bij Akoda, waar het fortje Dorothea verrees, terwijl 10 jaar later een loge gesticht werd, tusschen beide forten in, op de kaap Tres Puntas bij het dorp Tacrama ¹⁾. Op de westkust van Afrika had zij in 1687 haar gezag gevestigd op het eiland Arguin ten zuiden van kaap Blanco.

Nu was het voornaamste en meest winstgevende bedrijf aan de Goudkust de handel in slaven, „kroesvee", zooals men toen zei; maar daarvoor was een afzetgebied in Amerika noodig. Na vele onderhandelingen werd ten slotte in 1685 de medewerking van Denemarken verkregen, dat een deel van het eiland St. Thomae afstond voor factorijen en volksplantingen onder voorbehoud van zijn souvereiniteit.

Met dat al ging het de Brandenburgsche onderneming niet voor den wind. Zij ondervond van meet af aan tegenwerking van de hollandsche en engelsche zustermaatschappijen, die zich manifesteerde in het opruien van de inboorlingen en het dwarsboomen van hun handel. Zoolang de Groote Keurvorst leefde werd zijn schepping door het Brandenburgsche staatsgezag naar vermogen gesteund; maar na zijn overlijden in 1688 begon het vertrouwen in de rendabiliteit van de onderneming allengs te verminderen.

In den zomer van 1691 was de finantieele toestand van de

1) W. Bosman, Nauwkeurige beschrijving van de Guinese Goudtand- en slavekust. Amsterdam, 1709, p. 13.

Compagnie zeer bedenkelijk: strubbelingen met de Denen op St. Thomae, verlies van ettelijke schepen door storm en zeeroof als gevolg van den in 1689 uitgebroken oorlog met Frankrijk hadden hare middelen uitgeput. De uitrusting van 3 schepen kon dan ook alleen maar bekostigd worden, door de uitgifte van lijf- en losrenten, tegen onderpand van het keurvorstelijk domein. De plaatsing daarvan was eerst opgedragen aan Van Kuffeler, raad van den Keurvorst te Amsterdam, daarna aan den Rotterdamschen koopman Willem Pedy, broer van den bovengenoemden Johan en stiefvader van Frederik Ouwens, luitenant van een compagnie voetknechten in dienst van den Keurvorst. Hij was, evenals zijn broer, een vermogend man met uitgebreide handelsrelaties en daarom tot commissaris van de Brandenburgsche compagnie te Rotterdam aangesteld, in welke functie hij herhaaldelijk in de notarieele protocollen voorkomt.¹⁾ Van zijn taak heeft hij zich op een bijzondere wijze gekweten.

In het midden van de 17de eeuw was een Italiaansch bankier, Lorenzo Tonti bij de Fransche regeering aangekomen met een nieuw plan om de schatkist te stijven, waarop hij de goedkeuring van den kardinaal De Mazarin wist te verkrijgen. Deze samenwerking leidde tot de instelling van een koninklijke „tontine” in het jaar 1653. Zoo’n tontine is een door verschillende menschen bijeengebracht kapitaal, waarvan de voordeelen door de langstlevenden genoten worden. De deelnemers bepalen b.v. dat het fonds op zeker tijdstip, vermeerderd met de oplopende renten onder de dan nog in leven zijnde participanten zal verdeeld worden, of wel zij bezigen de inkomsten als lijfrenten en komen overeen, dat de lijfrente van ieder, die komt te overlijden, verdeeld zal worden onder de overlevenden; een combinatie dus van levensverzekering en kansspel. Bij de tontine van 1653 bedroeg het heele kapitaal 25 millioen livres. De geldschietters zouden naar hun ouderdom in 10 klassen verdeeld en elk van hen zou in zijn klasse geplaatst worden voor een bedrag van 300 livres, waarvan de Staat jaarlijks 5 % rente zou betalen. Het plan kwam echter niet tot uitvoering, omdat

1) Zie Prot. notaris van de Pavort, Inv. n°. 1262, 277; 1263, 197; prot. notaris Meysterus, Inv. n°. 1210, 5.

het Parlement deze nieuwigheid niet aandurfde. In 1689 herhaalde Lodewijk XIV de proefneming met een tontine in 14 klassen, die in 1726 eindigde door den dood van een 96-jarige weduwe.

Van dit middel om aan geld te komen maakte Willem Pedy in 1691 gebruik. En niet ten onrechte had hij gespeculeerd op de gokzucht van zijn medeburgers. Reeds den 15en October verscheen hij met tal van stadgenooten ten kantore van den notaris Johan van den Pavort om de overeenkomst contractueel te laten vastleggen. De deelgenooten waren meest Rotterdamsche kooplieden: Willem Nieupoort, Vincent Paets, Jacob de Wecker, Anthony van Ceters, Jan Ritsert, Adriaan de Visser, Dirk Vettekeucken, Hugo Verboom, Daniel van der Hey, Daniel van der Leven, Marinus Coopmans, Jacob Sincerf, Pieter Deynoot en Jan den Beer. Verder de Waalsche predikant Phinees Pielat, de advocaat mr. Hendrik Roos, de oud-schepen mr. Willem Verboom, de notaris van den Pavort zelf, de zijlmaker Jacob van der Laenen, de grutter Jan van Velsen, de brandewijnbrander Jacob 's-Graefwegh, de medicus Dr. Adriaan de Lange, Pieter Uytten Eeckhout, commies ten kantore van den ontvanger van de Gemeene landsmiddelen, Dirck van Bleyswijck, Anna de Braa, weduwe van den koopman Coenraat van der Muyl, Elisabeth van Hooff, weduwe van den brouwer Johan Selkart, Maria de With, huisvrouw van Dirck Swartendijck, allen Rotterdammers en ten slotte nog eenige elders woonachtige personen als Joan van den Velde, Willem Feytema, Hendrik Schnitker, fiscaal van de Brandenburgsche admiraliteit, Dr. Evert van Sijpesteyn, medicus en lid van de Utrechtsche Vroedschap en Leonardo van Grinsveen, marineraad en bewindhebber van de Brandenburgsche Compagnie.

Deze alle sluiten nu een contract „ten respecte van sodanige schultrentebrieven en de daerop verschijnende renten, als de Africaense Brandenburgse Compagnie tot Emden residerende aen yder der comparanten off haerlieder regtverrijgenden sal constitueren en verlijden” en zulks onder de volgende voorwaarden:

Ieder der participanten is gehouden deel te nemen voor

een bedrag van minstens f 250, dat door de Compagnie zal worden gesteld ten lijve van nader door hem aan te wijzen personen, met dien verstande dat het totaal van het aandeelenkapitaal minstens f 25.000 zal moeten bedragen.

Alvorens voor die som is ingeschreven, zullen de deelnemers tot geen storting verplicht zijn; maar zoodra deze bereikt is, doch in geen geval vóór 1 Februari 1692, moeten de gelden worden afgedragen aan Willem Pedy, die daartoe door den Keurvorst en de Compagnie is gequalificeert. Van dat oogenblik af begint „het risico van het afsterven”.

Genoemde Willem Pedy zal de schuldrentebrieven ten laste van de Compagnie en de door den Keurvorst te verleenen acten van cautie in handen stellen van een commissie, bestaande uit 5 der participanten, te weten mr. Hendrik Roos, Dr. Adriaan de Lange, Daniel van der Hey, Pieter Deynoot en Jacob de Wecker.

Deze 5 heeren zullen daartoe op kosten der gezamenlijke deelhebbers een kist met 5 bijzondere sloten moeten laten maken, waarvan ieder een onder zijn berusting zal krijgen. De kist moet ten huize van een der commissieleden bewaard worden en zal elk half jaar moeten worden geopend „tot het doen van de repartitie”, waartoe Willem Pedy hun het benodigde bedrag zal uitreiken.

De commissie moet elk half jaar vergaderen, om de attestatiën de vita te controleeren, die de participanten vóór den vervaldag aan het daarvoor aangewezen commissielid moeten overleveren. De renten, gevestigd op de inmiddels gestorven lijven, moeten zij dan omslaan over de deelgenooten. Ingeval van een lijf geen attestatie is ingeleverd voor den tweeden vervaldag, verbeurt het automatisch zijn recht op verdere renteuitkeering ten behoeve van de andere belanghebbenden. Een uitzondering wordt echter gemaakt voor het geval, dat een lijf een verre reis gaat maken, als wanneer vóór het vertrek aangifte moet worden gedaan aan de commissie; het krijgt dan een termijn van 5 jaar om zijn attestatie in te zenden.

Voor hunne administratie ontvangen de commissieleden tezamen 3 – van de uitkeeringen bovendien nog van elke obligatie, telkens wanneer deze van eigenaar verandert, voor het overboeken 2 schellingen.

Bij afsterven van een of meer personen, op wier lijf of lijven de obligaties zijn gesteld, zullen de renten daarvan moeten worden betaald tot den dag van hun overlijden. Van dien dag af verliest de houder der obligatie zijn recht op kapitaal en rente en gaan deze over op de andere participanten ten behoeve van de nog in leven zijnde lijven, naar rato van ieders inleg. Zoodoende zal „het regt van de houders van de schultrentebrieven, staande ten lijve van de nog in leven zijnde personen telkens vergrooten en aanwassen en dat tot de laeste tien resterende lijven toe, wanneer de eigenaars van de obligatiën ten lijve dier 10 personen eigenaars sullen zijn van alle obligatiën”.

De obligatiehouders mogen hun schuldvorderingen aan anderen verkoopen, maar zij kunnen hun kapitaal niet opeischen zoolang het contract duurt. Eerst wanneer het aantal lijven op 10 is uitgestorven wordt dat kapitaal door de Brandenburgsche Compagnie aan de belanghebbenden uitgekeerd. Mocht de Compagnie onverhoopt in hare verplichtingen nalatig blijven, dan zal de commissie op kosten der gemeene deelgenooten in rechte tegen haar kunnen optreden.

Wanneer ten slotte „buyten eenigh vermoeden”, mocht blijken, dat bij overlijden van een lijf recht van collaterale of andere successie verschuldigd is, en de belanghebbenden daardoor zooveel minder ontvangen, dan zullen deze bijeengeroepen worden om te overwägen, of tot ontbinding van het contract zal worden overgegaan.

Dat deze tontine volteekend is staat vast: de meeste participanten namen lijfrenten ten behoeve van hunne kinderen. Ook mogen wij wel aannemen, dat de fiscus geen roet in het eten heeft gegooid door het heffen van successierechten, want 15 October 1694 verklaart Jan Abrahamsz. Ritsert, van Dirck Jansz. Vettekeucken vernomen te hebben, dat de zaken van de Brandenburgsche Compagnie „heel verwart” zijn, „de vrunden tot Embden heel overhoop leggen” en Willem Pedy „’t quaet sal krijgen” omdat op zijn vordering f 40.000 zal gekort worden. Daarom wil hij „wel van 2 off 3 partijen die (hij) in de associatie partije op eenige lijven

(heeft), aff zijn", ja er desnoods de helft wel op verliezen.¹⁾

Toch schijnt de Keurvorst er niet in geslaagd te zijn, door middel van zijn commissarissen voldoende gelden op te nemen om het dreigende bankroet van de Compagnie af te wenden. Daarom besloot hij „das Afrikanische und Amerikanische Commercium nach dem Exempel aller anderen Puissancen in eine ordentliche Compagnie zu verändern und dieselbe nach Art und Weise der holländischen ost- und westindischen Compagnien mit gleichmäszigen Privilegiis und Octroys zu versehen".²⁾

Dit geschiedde bij een transactie, die bekend is onder den naam: „Transportcontract", omdat de Keurvorst daarbij het gezamenlijke bedrag der activa en passiva aan derden overdroeg, die zich bereid verklaard hadden de Compagnie op een betere finantieele basis te helpen grondvesten. De nieuwe participanten waren meerendeels Rotterdammers, die, aangezien hun bij plakkaat verboden was met vreemde mogendheden overeenkomsten aan te gaan betreffende de handel op Afrika, het kapitaal waarvoor zij ingeteekend hadden, op naam van den marineraad van Grinsveen lieten overschrijven, om langs dezen omweg hun bewijzen van aandeel te ontvangen. Bovendien werd bepaald dat de oude aandeele tot de helft van hun waarde gedeprecieerd zouden worden en dat hunne bezitters binnen een half jaar hadden te verklaren, of zij voor het gereduceerde bedrag crediteuren of aandeelhouders van de nieuwe Compagnie wilden worden. Deze laatste nam een nadeelig saldo van ruim 321.000 Rthlr. over, maar kreeg dezelfde privileges als de hollandsche compagnieën: het benoemingsrecht van alle ambtenaren met uitzondering van den president, zelfstandigheid in de uitvoering van haar bestuurstaak, en de toezegging van een jaarlijksche subsidie van 12.000 Rthlr. van de zijde van den Keurvorst.

De aldus verjongde Compagnie kwam voor den dag met een grootsch opgezet koloniaal programma, waarvan de doorvoering al spoedig haar krachten te boven bleek te gaan. De voor het grootste deel buitenlandsche schuldeischers von-

1) Protocol notaris J. van de Pavort. Inv. n°. 1266, 211.

2) Schück I, 236.

den, dat er wel wat al te royaal met hun geld omgesprongen werd en weigerden daarom niet alleen meer kapitaal in deze riskante onderneming te steken, maar begonnen bovendien het geleende terug te vorderen. Weer stond de Compagnie voor een finantieele débacle. Een deel van de aandeelhouders was ontevreden over de commercieele leiding en verlangde een algemeene vergadering. Op deze vergadering, die in Augustus 1694 te Emden gehouden werd en waar als gedeputeerden van de Rotterdamsche crediteuren Nicolaas en Pieter Pedy, Mattheus Sonmans, Johan van 't Wedde en Konradt Determeyer verschenen, manifesteerden zich twee stroomingen, een pro- en anti-Raulesche partij. Tot de laatste behoorden „Sonmans en de zijnen”, die zooals Raule klaagde, „à toute force meester van de Compagnie willen wesen, om altoos haer personagie te kunnen spelen”.

In 1698 hadden de verhoudingen zich nog meer toegepitst ten gevolge van de in hechtenisneming van den president Danckelman die van knoeierijen verdacht werd en die den steunpilaar van de Compagnie, Benjamin Raule in zijn val meesleepte. De Keurvorst weigerde in het vervolg lijfrenten uit te geven en verlangde openlegging van de boeken van de Compagnie. Door zijn houding kreeg het crediet van de maatschappij een ernstigen schok. Onverzoenlijker dan ooit stonden de partijen op de algemeene vergadering van aandeelhouders tegenover elkaar. De aanhangers van Raule meenden dat de Keurvorst niet gerechtigd was openlegging van de boeken te verlangen, omdat hij bij het transportcontract zijn rechten in dezen had prijsgegeven, terwijl de anti-Raulisten eischten, dat de directeur-generaal ter verantwoording geroepen en de heele gestie van de Compagnie aan een streng onderzoek onderworpen zou worden. De Rotterdamsche crediteuren waren over beide kampen verdeeld; tot de partij van Raule behoorden de admiraal Willem Bastiaensz. Schepers, Jan van 't Wedde, Joseph Shephard, James Washington en Vincent Paets; tot de tegenpartij Josua van Belle, heer van Waddinxveen (naar wien deze groep ook wel de Waddinxveensche heette), Konradt Determeyer, Willem Pedy en Nicolaas Pedy.¹⁾

1) Schück I, 255.

Het bleek ondanks verschillende goed bedoelde pogingen niet mogelijk de kloof tusschen beide belangengroepen te overbruggen. De Raulisten wisten echter in 1700 met den Keurvorst tot een akkoord te komen, dat naar de plaats, waar het tot stand kwam, bekend is als het Schönhausener Resesz.¹⁾ en waarbij de eersten de geheele leiding van de Compagnie in handen namen. Den Keurvorst werd op het vermogen van de Compagnie een pandrecht toegekend tot de aflossing van de los- en lijfrenten toe, die een bedrag van 240.000 Rthlr. vertegenwoordigden. Bijzondere zorg zou er voor gedragen worden „damit die Leibrenten aus der Compagnie Mitteln prompt bezahlet und dadurch der Credit, welchen Se. Churfürstl. Durchl. vor diese Compagnie in Holland engagiret, auf alle Weise conserviret werde”.²⁾ En aangezien Willem Pedy, de Rotterdamsche zaakwaarnemer van de Compagnie, zich aan de zijde van de Waddinxveensche partij geschaard had, liet de Keurvorst den participanten de vrije hand, de oude en eventueel nieuw uit te geven lijfrenten in het vervolg door een ander te Rotterdam woonachtig kassier te laten uitbetalen.

Onder het nieuwe regiem ging het de Compagnie al niet veel beter. Toen in 1702 de uitbetaling van de los- en lijfrenten begon te stokken, werd Raule, wiens onschuld onder tusschen overtuigend bewezen was, maar die nog steeds als delinquent werd behandeld, uit zijn gevangenschap ontslagen om advies uit te brengen. Hij stelde een converteering

1) Schück II, 494.

2) De vlotte uitbetaling had wel eens iets te wenschen overgelaten; zoo in 1697 toen verschillende houders van lijfrentebrieven verontrust door de lang uitblijvende betaling van verschenen renten op Pedy's kantoor aan de Wijnhaven bijeenkwamen. De Brandenburgsche commissaris legde bij die gelegenheid ten overstaan van een notaris deze geruststellende verklaring af: „Ik ben gereet, en altijd geweest, om de lijfrente ordentelijk en pront te betaalen soo haest mijne Heeren principalen mij maer sullen hebben gelieven te stellen in staet van zulx te doen. Maer 't ongeluck wil, dat tot dato daertoe geene remises noch penningen zijn gekomen, dogh wil vertrouwen, dat deselve sullen kort moeten volgen, en dat zijnde, sal niet mancqueren, om aen een yder daarvan het zijne te distribueren met alle vereijschte promptitude, even gelijk als ik alle andere lijfrenten dagelijx betale, waertoe mij remises besorght zijn” (Protocol van notaris O. van Voorst d.d. 6 Mei 1697; Invent. n°. 1432, 92.

van de lijf- in losrenten voor, die binnen een tijdsbestek van 11 jaar afgelost zouden moeten worden; een voorstel, dat door den inmiddels koning van Pruisen geworden Keurvorst is overgenomen. De Rotterdamsche contractanten hebben zodoende het natuurlijk einde van de tontine niet mogen beleven.

De Brandenburgsche compagnie sleepte nog 10 jaren een kwijnend bestaan voort, nadat de steun van een man als Raule, die trouwens door zijn gevangenschap zijn beste krachten had ingeboet, haar in 1707 door den dood ontvallen was. In 1717 werd zij ten slotte geliquideerd en zijn hare Afrikaansche bezittingen aan de West-Indische Compagnie verkocht.

EEN OUDE WENSCH OOK NU VAN PAS

Wie wenscht niet met ons, dat de oude Welvaart en Voorspoed binnen deze fraaye en aangename stad Rotterdam wel spoedig wederkeere en met dezelve, ook die van het geheele Vaderland!

Cornelis van der Aa, Atlas van de zeehavens.

Amsterdam 1805, blz. 47.